
IZVJEŠTAJ O SPROVOĐENJU

*STRATEGIJE INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI
2019-2025.*

za 2020. godinu

Podgorica, april 2021. godine

Uvod

Strategija inkluzivnog obrazovanja (2019-2025) određuje dalje pravce razvoja obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. Dokument predstavlja nastavak realizacije mjera Strategije inkluzivnog obrazovanja koja je obuhvatila period od 2014. do 2018. godine i oslanja se na obavezujuća međunarodna načela, standarde i preporuke Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (UNCRPD).

Vodeće načelo je - Promocija, zaštita, osiguranje punog i ravnopravnog učešća sve djece sa posebnim obrazovnim potrebama u inkluzivnom obrazovanju bez diskriminacije, isključivanja i na osnovu jednakosti sa drugima.

Vizija Strategije inkluzivnog obrazovanja glasi: Djeci sa posebnim obrazovnim potrebama obezbijediti dostupno, pristupačno i kvalitetno inkluzivno obrazovanje na svim nivoima. U okviru Strategije inkluzivnog obrazovanja definisana su tri strateška cilja i to:

- Strateški cilj 1: Obezbijediti i primijeniti dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku.
- Strateški cilj 2: Osigurati i sprovesti jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora i tranziciju sa nivoa obrazovanja.
- Strateški cilj 3: Podržati i unapređivati kvalitet inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse.

Strategija inkluzivnog obrazovanja je razvijana kroz participativni proces svih relevantnih subjekata. U skladu s tim za realizaciju definisanih aktivnosti pored ustanova obrazovanja i vaspitanja: Ministarstva prosvjete, Zavoda za školstvo, Centar za stručno obrazovanje očekuje se učešće Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva zdravlja.

Rezime

Aktivnosti definisane Strategijom inkluzivnog obrazovanja (2019-2025) koje su započete u skladu s planom realizuju se dinamikom koja je bila pod uticajem pandemije izazvane virusom COVID 19. Shodno tome akcenat je stavljen na adekvatnu podršku nastavnicima i djeci.

U okviru strateškog cilja 1 orijentisani smo bili na jačanje programa u sistemu obrazovanja i vaspitanja od značaja za rani i kontinuirani rast i razvoja djece, te primjenu potpomognutih oblika rada i komunikacije.

U pogledu operativnog cilja 1A - Unaprijeđena međusektorska saradnja i inkluzivna kultura i praksa – postignuta je redovnost praćenja, unutarsektorska razmjena. Rad je baziran na potrebama djece, mogućnostima i individualizovano se koncipira. U tu i svrhu prilagođavanja sprovodi se individualizacija, promocija, obuke i praktično vođenje kadra uz stalnu podršku specijalizovanih, bolje organizovanih i više dostupnih profesionalaca. Izazov je uključivanje sektora zdravstva.

Za operativni cilj 1B - Unaprijeđen sistem usluga na nivou lokalne zajednice u svim sektorima, značajno je urađeno u oblasti podrške od strane resursnih centara, unutar vrtića i škola, ali je nužno širenje i uvezivanje usluga zdravstvena zaštite. Dominantno i da bi kompenzovali i dalje prisutan izostanak polaznih programa koji su preduslov za podršku djeci i porodici (detekcija, tretman, sistem praćenja i evaluacije za ranu identifikaciju i intervenciju, podrška za djecu i porodicu, mehanizam saradnje s predškolskim ustanovama, osnovnim školama, resursnim i centrima za socijalni rad) i aktivnosti u sistemu zdravstvena zaštite. S tim u vezi, u narednom periodu potrebno je raditi na unapređenju, prije svega servisa u ranom djetinjstvu i socijalne sigurnosti koji treba da osnaže sistem inkluzivnog obrazovanja i učine ga kvalitetnim i efikasnim.

U pogledu operativnog cilja 1C - Unaprijeđen pristup obrazovanju i obrazovnim uslugama radilo se na stvaranju uslova i podrške za rani razvoja djece, kroz asistivne usluge i potpomognutu komunikaciju. Izazov je da se programi dalje šire i održe.

U okviru strateškog cilja 2 radilo se na kontinuitetu, odgovoru na potrebe djece (razvoja u adolescenciji, prelaz po nivoima obrazovanja). Posebno se pokazao dobrim odgovor na COVID 19 i individualizacija nastave na daljinu. Ovo je bio i ključni izazov, tačnije jer se dominantno nastavni proces odvijao u kućnim, a ne strukturisanim okolnostima.

U pogledu operativnog cilja 2A – Obezbijeden kontinuitet i kvalitet obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama pažnja je posvećena i poboljšanju razmjene informacija unutar sektora prosvjete od vrtića ka osnovnim školama i tokom osnovnog obrazovanja. Takođe, da se pruži podrška učenicima u adolescenciji, te rade antidiskriminacioni programi.

U okviru operativnog cilja 2B - Unaprijeđen kontinuitet obrazovanja nakon završenog obaveznog obrazovanje - izrađuju se i sprovode programi prelaza iz osnovne u srednju školu, kao i iz srednjeg obrazovanja ka zaposlenju, radilo se na prilagođavanju modularizovanih programa, sprovode obuke. Takođe je postavljen okvir za tranziciju prema fakultetu.

Za operativni cilj 2 C - Unaprijeđen i koordinisan sistem podrške djeci sa posebnim obrazovnim potrebama kroz saradnju škola, dnevnih boravaka i resursnih centara i desegregisane podrške nakon analize urađene 2019. nije realizovan pod uticajem Covid 19. U sistemu dječije i socijalne zaštite je poseban uticaj imala pojava virusa COVID 19, a direktnim negativnim efektom na realizaciju mjera podrške i jačanja populacije (određivanje stručnih saradnika, evaluacija postojećih i prepoznavanje resursa na lokalnom nivou, razvoja, standardizovanje, licenciranje usluga, umrežavanje). U periodu koji slijedi treba raditi na održivosti programa koji su razvojeni, ali posebno na jačanju socijalne stabilnosti porodica kroz proširenu ponudu usluga. I dalje se snažno nastoji da se podstaknu partnerski sistemi i u tim oblastima razvijaju nedostajuće usluga, na bazi potreba djece i porodica.

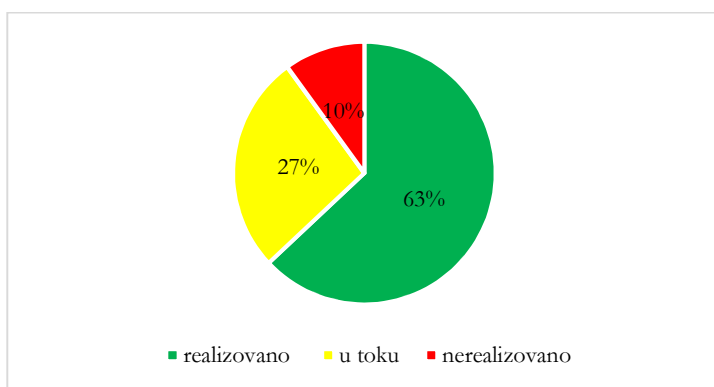
U okviru strateškog cilja 3 fokus je bio na snaženju kompetencija nastavnika, poboljšanju podrške. Izazov je da se utvrđivanje kvaliteta rada bazira na savremenim i inkluzivnim pokazateljima.

Kroz operativni cilj 3A - Unaprijeđen kvalitet obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama radilo se na obukama, reviziji rada mobilnih službi.

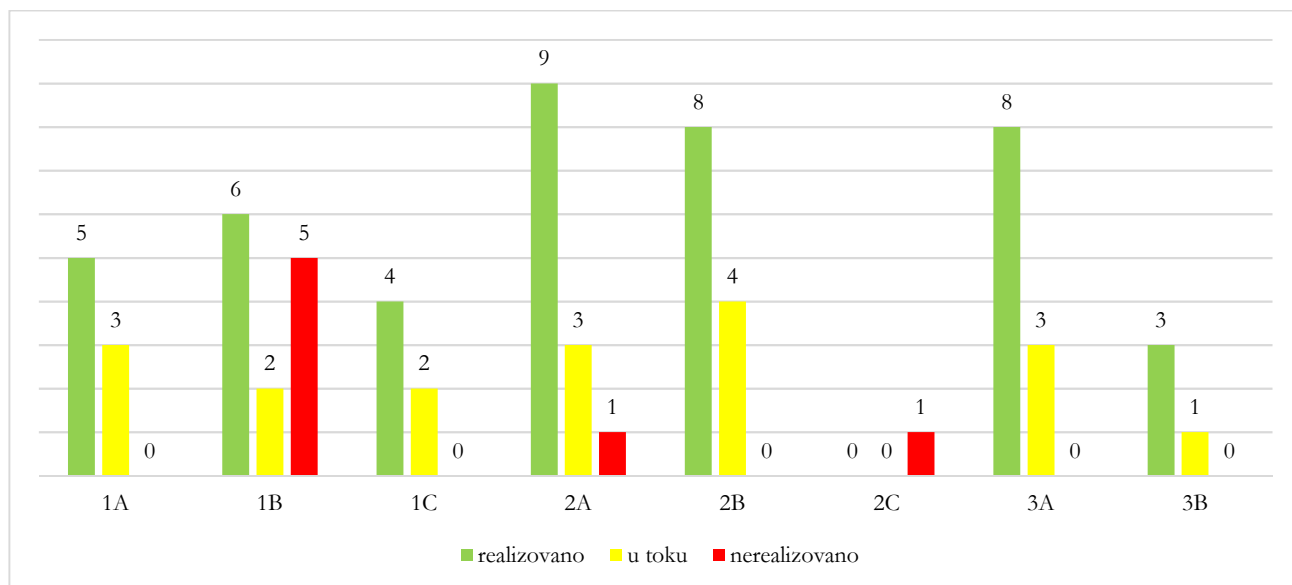
U okviru operativnog cilja 3 B - Unaprijeđen sistem kontrole kvaliteta i prikupljanja podataka u MEIS je uključena aplikacija koja pokriva modularizovane programe, praćenje pohađanja i sl.

Kako se ovaj dokument odnosi na specifičan segment obrazovnog sistema, uprkos COVID 19 uspjeli smo cijeneći ključni inkluzivni princip – individualizacije i prilagođavanja, da pokažemo kompetencije i posvećenost kadra, održimo kontinuitet aktivnosti i odgovorimo na izazov. Realizovano je 42 aktivnosti, u toku i/ili kontinuirano je njih 18, a nerealizovano 7. Uticaj na nerealizovane aktivnosti u oblasti socijalne i dječije zaštite je usljed pandemije, izostanka terenskog, neposrednog rada s korisnicima i razvoj adekvatnih usluga. U oblasti zdravstvene zaštite razlog vidimo u snažnom prisustvu medicinskog i nerazumijevanju koncepta funkcionalne procjene potreba korisnika zasnovanog na UNCRPD.

Grafik 1: realizacija ukupno

Grafik 2: realizacija po operativnim ciljevima

Za punu realizaciju i dalje je potrebno da se u zdravstvenom sistemu podigne stepen razumijevanja i prihvatanja inkluzivnog koncepta, preuzme model ljudskih prava u smjeru funkcionalne procjene potreba. Da se u ovom i sistemu socijalne i dječije zaštite obezbijede profesionalni resursi i usluge, prije svega za zadovoljenje psiho-socijalnih potreba porodica.

U realizaciji aktivnosti 2020. utrošeno je 237.385 €, uglavnom kroz programe s UNICEF-om (“Za dostupne, pravične, jednake, kontinuirane i kvalitetne mogućnosti u

inkluzivnom obrazovanju”, “Podrška održivim uslugama i kvalitetu predškolskog vaspitanja i obrazovanja“), IPA projekte („Poboljšanje obrazovnih programa i usluga u cilju zadovoljavanja potreba marginalizovanih grupa“, „Razvoj kvalifikacija stručnog obrazovanja u skladu sa potrebama tržišta rada“), SE („Kvalitetno obrazovanje za sve“) i dr.

Lista skraćenica

- AAC – Alternativna, potpomognuta komunikacija
- AT – Asistivna tehnologija
- Cboard - Komunikacijska aplikacija korišćenjem simbola i prenošenjem teksta u govor.
- CSO – Centar za stručno obrazovanje
- ICF – Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, invaliditeta i zdravlja
- IO – Inkluzivno obrazovanje
- IROP – Individualni razvojno-obrazovni program
- ITP – Individualni tranzicioni plan
- MEIS – Crnogorski obrazovni informacioni sistem
- MPS – Ministarstvo prosvjete
- MRSS – Ministarstvo rada i socijalnog staranja
- MLJMP – Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
- MZ – Ministarstvo zdravlja
- NS – Nacionalni savjet za obrazovanje
- NVO – Nevladine organizacije
- OSI – Osobe s invaliditetom
- RI – Rana intervencija
- SE – Savjet Evrope
- UNCRC – Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta
- UNCRPD – Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom
- UNICEF – Fond za djecu Ujedinjenih nacija
- ZSDZ – Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu
- ZUNS – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- ZzŠ – Zavod za školstvo

Opservacija - afirmacija i uvid u rezultate

U dosadašnjem toku realizacije Strategije inkluzivnog obrazovanja aktivnosti se realizuju u odnosu na definisane strateške, postavljene ishode, očekivane rezultate, prilikom čega ističemo da se značajan broj aktivnosti međusobno povezuje i usaglašava. Specifičnost realizacije tokom 2020. pod uticajem je pandemije izazvane virusom COVID 19.

U okviru strateškog cilja 1, operativnog cilja 1A - Unaprijeđena međusektorska saradnja i inkluzivna kultura i praksa:

- formiran međuresorni tim za praćenje realizacije definisanih aktivnosti koji se sastajao kvartalno uz aktivno i puno učešće i participaciju predstavnika ključnih institucija koje se bave vaspitanjem i obrazovanjem djece sa posebnim obrazovnim potrebama, te uz povremeno prisustvo delegiranih u sistemima dječije, socijalne i zdravstvene zaštite. Indikator učinka je da je broj sastanaka bio 4.
- Kroz projekat “Unapređenje obrazovnih programa i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa“ sprovedene 2 obuke rukovodećeg kadra i donosioca odluka čime je postignut indikator učinka.
- U pogledu broja aktivnosti orijentisanih na promociju i stavove i prakse imali smo u 5 škola regionalne sajmove nediskriminacije, u 7 škola sajmove specijalizovane didaktike, Konferenciju „Kvalitetno obrazovanje za sve.“

Uprkos tome, bilježimo i izazove, dominantno u okviru međuresorne saradnje, razumijevanja inkluzivnog obrazovanja i potrebe ranog rada s djecom, obezbjeđivanja usluga za porodice, a time i podrškom vrtićima, školama.

Nadovezujući se na prethodno kroz operativni cilj 1B Unaprijeđen sistem usluga na nivou lokalne zajednice u svim sektorima Indikator učinka je Trend poboljšanja i povećanja usluga u zajednici zasnovanih na modelu ljudskih prava. Kao ključne učinke ističemo:

- situacija izazvana pojavom virusa COVID – 19 zahtijevala je odgovornost i posvećenost da se pruži podrška daljem razvoju, učenju djeci s posebnim obrazovnim potrebama koje se sada odvija u kućnim uslovima. Za njih su nastavnici prilagođavali i pripremali individualizovani nastavni materijal u skladu s IROP-om. Materijal su se činili dostupnim roditeljima na dogovoreni i način komunikacije koji odgovara djetetu i mogućnostima roditelja. Da bismo olakšali posao nastavnicima na ranije kreiranom školskom portalu, stranici za inkluzivno obrazovanje se nalaze modeli, ideje koje mogu olakšati prilagođavanje u ovim okolnostima, kao i materijal postavljen u prethodnom periodu <http://www.skolskiportal.edu.me/Pages/Inkluzivnoobrazovanje.aspx>. Redovno je objavljivan novi materijal.
- Pripremljen je, postavljen i dostupan materijal za olakšavanje razumijevanja situacije ovoj djeci koji će omogućiti učenje djeci s posebnim obrazovnim potrebama i svoj djeci, nastao je kao odgovor na odluku o prekidu nastave i odmah nakon pokretanja akcije “Ostani doma”. Uslijedio je instruktivni materijal za nastavnike sa podsjećanjem o načinima prilagođavanja za svaku pojedinu razvojnu smetnju kod djeteta u osnovnom obrazovanju. Materijal koji sugeriše modele, strategije za realizaciju učenja kod kuće za srednjoškolce s posebnim obrazovnim potrebama. Nadalje, materijal koji se odosi na stimulaciju sveukupnog, s fokusom na rani dječiji razvoj. Tu su ideje za rad s djecom s kombinovanim smetnjama. Fizičko zdravlje – vježbanje kod kuće. Posebno je koncipirano nekoliko sadržaja za podršku djeci s autizmom – za učenje, stimulaciju, regulisanje ponašanja, emocija – doma. Potom tu je brojni materijal za prvi ciklus osnovne škole za razvoj oblasti predčitalačkih i vještina čitanje i pisanje. Ideje za Predmetne programe Matematika 1, 2, 3, Priroda i društvo 1, 2, 3. Ističemo da je data preporuka i link za korišćenje Daisy udžbenika kod kuće. Riječ je multimedijalnom izdanju štampane knjige, kombinaciji audio-vizuelnog teksta. DAISY udžbenici već se koriste u Crnoj Gori u svakodnevnoj nastavi. Namijenjeni su djeci sa smetnjama vida, intelektualnim smetnjama, teškoćama čitanja, ali se pokazalo da ih i sva druga djeca

doživljavaju korisnim, zanimljivim i zabavnim. To su DAISY čitanke i udžbenici Istorija. Postavili smo ideje za prilagođavanje i materijal: Fizika 7, 8, 9, Biologija 6, 7, 8, 9, Priroda 5, Geografija 7, 8, 9, Istorija 6 i 7, Društvo 4, Priroda 5, Hemija 7, 8, 9, Informatika s tehnikom, Engleski jezik, Muzičko vaspitanje. Igračke i didaktička sredstva kod kuće. Tu je i primjer dobre prakse – Preporuke u odnosu na dnevnu rutinu za djecu sa smetnjama u razvoju, tihe knjige, materijal za podsticanje razvoja doma, u prirodnom kontekstu, na moru, u gradskoj sredini.

- Dali smo jasne instrukcije kako finalizovati aktivnosti prelaza predviđenih ITP u ovim okolnostima.
- Brojni materijal je dostupan na sajtovima resursnih centara.
- Veliki fokus je bio stavljen na rani razvoj, korišćenje, izradu i promociju asistivne tehnologije i potpomognute komunikacije kroz rad u predškolskim ustanovama (rana intervencija, obuke, prilagođavanje rada, materijala, pristupa, coaching).
- Potom, radili smo na podršci inkluzivnom obrazovanju kroz angažman resursnih centara u odnosu na individualni rad, obuke, asistivne usluge koje nude.
- Unaprijeđena uloga i angažovanje škola s integrisanim odjeljenjima u lokalnoj zajednici, prije svega u odnosu na asistivnu tehnologiju i sredstava potpomognute komunikacije - u prvom redu niskobudžetnih.

Međutim, u odnosu na sistem, prije svega zdravstvenih usluga na nivou lokalne zajednice izazov predstavlja i dalje prisutan medicinski model, otežan otklon od istog, te imamo nerealizovane aktivnosti koje se odnose na pravovremeno otkrivanje smetnje, adekvatan tretman i podršku za dijete i porodicu, saradnju s ostalim oblastima i uslugama podrške. Jedini prisutan učinak je obuka patronažnih sestara, te započeta izrada uputstva za sprovođenje mjera RI. Razloge vidimo u tome što ne postoji osoba koja prati ovu oblast u MZ, te kako je već objašnjeno medicinska orijentacija, na dijagnozu. Nije urađena analiza resursa, potreba, nije razvijen sistem praćenja, plan monitoringa, evaluacije, obuke kadra za rad prema ICF.

U kontekstu 1C – Unaprijeđen pristup obrazovanju i obrazovnim uslugama s indikatorom učinka: Trend povećanja pristupačnosti i opremljenosti obrazovno-vaspitnih ustanova realizovano je:

- U saradnji s UNICEF programom Za svako dijete GLAS, nabavljeno 25 tableta i testirana Cboard aplikacija na 26 djece. Sprovedena evaluacija, Pre test i post test. Promovisan materijal, urađeni snimci, studija slučaja.
- Kroz projekat “Unapređenje obrazovnih program i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa“ kroz druge komponente radi se na poboljšanju pristupačnosti (odabran izvođač radova za najmanje 8 škola) i opremljenosti (40 škola za koje je raspisan tender za nabavu specijalizovane opreme.).
- S UNICEF-om i u partnerstvu s NVO obezbijeđeno oko 300 tableta za djecu s POP radi učenja na daljinu.
- U direktnoj povezanosti s ovim je snažna opredijeljenost ka stvaranju uslova za rast, razvoj i učenje kroz poboljšanje pristupačnosti, a prije svega obezbjeđivanje, nabavku ili samostalnu produkciju specijalizovanih i individualizovanih nastavnih sredstava od strane RC, škola s integrisanim odjeljenjima, te redovnih škola.

Gledano u odnosu na strateški cilj 2 svi operativni cljevi, čija je realizacija očekivana u ovom periodu, su u punoj funkciji. Njihovo sprovođenje je stalno.

Kroz Operativni cilj 2A – Obezbijeđen kontinuitet i kvalitet obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama čiji je indikator učinka: Trend povećanja stope pohađanja i podrške na svim nivoima obrazovanja i vaspitanja dominantno se radilo na stvaranju pozitivne klime i etosa koji vodi nediskriminaciji i prihvatanju u školama. Akcenat je na kontinuitetu, podršci po i između nivoa obrazovanja i vaspitanja. Pažnja je posvećena i poboljšanju razmjene informacija unutar sektora prosvjete od vrtića ka osnovnim školama i tokom osnovnog obrazovanja.

- Nakon što je pilotiran u 7 osnovnih škola finalizovan je i usvojen od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje i kao takav postao obavezan za primjenu Programa prelaza sa razredne na predmetnu nastavu.
- Potom, urađen je, finalizovan nakon informacija dobijenih kroz obuke stručnih saradnika Materijal s ciljem prepoznavanja potreba ove djece u pubertetu i adolescenciji sprovedene su obuke za stručne saradnike. Odobren je i preporučen od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje.
- Aktivnosti nediskriminacije, prevencije nasilja i zaštite djece: U skladu s akcionim planom Programa u 5 škola¹ je realizovan Dan nediskriminacije. Tom prilikom su pozvane druge gradske i regionalne škole da uzmu učešća na ovom događaju. Oni su delegirali po 5 učenika/učenica i dva predstavnika stručne službe i/ili nastavnika. U školi su sprovedene radionice za učenike i nastavnike.
- U oktobru kao mjesecu asistivne tehnologije održani lokalni sajmovi specijalizovane didaktike u školama s integrisanim odjeljenjima u Baru, Herceg Novom, Kotoru, Beranama².
- Povodom 3. decembra dana OSI održani lokalni sajmovi didaktike u školama s integrisanim odjeljenjima u Pljevljima, Bijelom Polju, Nikšiću³.
- Realizovan Dan inkluzije 14. oktobar u saradnji sa SE – on-line aktivnosti s učenicima u 40 škola.
- U 40 škola realizuje se projekat „Kvalitetno obrazovanje za sve“ orijentisan na inkluzivnost, nediskriminaciju, demokratičnost. Nakon javnog poziva, odabrano 4 NVO da sprovedu školske aktivnosti regionalno u ovim školama.

S druge strane, u okviru operativnog cilja 2B - Unaprijeđen kontinuitet obrazovanja nakon završenog obaveznog obrazovanje - Indikator učinka: Trend povećanja profesionalnih kompetencija djece s posebnim obrazovnim potrebama i njihovog zapošljavanja, stalno se vrše obuke nastavnika usmjerene ka poboljšanju kompetencija i stavova. Zatim, izrađuju se i sprovode programi prelaza iz osnovne u srednju školu, kao i iz srednjeg obrazovanja ka zaposlenju.

---

¹ JU OŠ „Milorad Musa Burzan“, JU OŠ „Stefan Mitrov Ljubiša“, JU OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“, JU OŠ „Mustafa Pećanin“, JU OŠ „Vladislav S Ribnikar“.

² JU OŠ „Jugoslavija“, JU OŠ „Ilija Kišić“, JU OŠ „Njegoš“, JU OŠ „Vuk Karadžić“.

³ JU OŠ „Boško Buha“, JU OŠ „Dušan Korać“, JU OŠ „Olga Golović“.

- S KulturKontakt obuke za kadar srednjih škola (9 grupa – 130 učesnika) koji je nadograđen idejama za primjenu digitalnih platformi i asistivne tehnologije za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju u srednjim školama.
- U okviru projekta „Poboljšanje obrazovnih programa i usluga u cilju zadovoljavanja potreba marginalizovanih grupa“. 45 programskih cjelina za sticanje stručnih kvalifikacija iz 16 obrazovnih programa. Skoro 60 obučeni za primjenu ovih modula.
- Na osnovu rezultata FG sproveden coaching podrške u 10 škola u sprovođenju ITP II.
- U okviru IPA projekta „Razvoj kvalifikacija stručnog obrazovanja u skladu s potrebama tržišta rada“ usvojeno 36 standarda zanimanja. Na bazi pomenutih standarda urađeno je 8 obrazovnih programa nivoa IV1, 5 programa nivoa III i 2 programa nivoa II. Započete su nove kvalifikacije u 5 sektora, u narednom periodu ćemo znati koliko će ih biti iz koje oblasti, jer je u toku usklađivanje s potrebama poslodavaca.
- Urađen je ITP-3 (prelaz srednja škola - fakultet), odobren od strane NS i sprovedena obuka.
- Urađen i odštampan Vodič za prilagođavanje učenja i učešća studentima s invaliditetom i prateće prezentacija i obuka.
- Urađena uputstva za povratak u vrtić/školu nakon COVID 19 koji uključuje instrukcije za djecu s posebnim obrazovnim potrebama kao i Instrukcije za učenje na daljinu. Dio o DPOP izdvojen, uključen u coaching i postavljen na portal.
- Sa NVO Specijalna Olimpijada sprovode se programi Mladi sportisti u vrtiću. Pripremljeni su video materijali za roditelje i djecu, vodič za roditelje. 240 porodica djece iz programa dobile su pakete s opremom i pratećim materijalima.
- Teče Program za mlade u 4 srednje škole u saradnji s Specijalnom Olimpijadom.
- Urađena priprema za pilotiranje modela mentorskog vođenja za profesionalnu orijentaciju.

Ističemo da u dijelu sistema dječije i socijalne zaštite je poseban uticaj imala pojava virusa COVID 19, a direktnim negativnim efektom na realizaciju mjera podrške i jačanja populacije, te licenciranja novih usluga.

Takođe za 2 C - Unaprijeđen i koordinisan sistem podrške djeci sa posebnim obrazovnim potrebama s indikatorom učinka: Trend porasta saradnje škola, dnevnih boravaka i resursnih centara i desegregisane podrške još uvijek nije oficijelno realizovan (postoje primjeri dobre prakse koji mogu biti ugledni i pilot-modeli). Obrazloženje je da je status pod uticajem Covid 19.

Da bi iskazali rezultate u okviru strateškog cilja 3 ukazujemo da je on uvezan i isprepletan sa prethodnim aktivnostima, čini istovremeno njihov sastavni, ali i potporni sistem. U cilju postizanja strateškog cilja 3 i unapređenja kvaliteta inkluzivnog obrazovanja neophodno je potencirati praktično vođenje (engl. coaching) nastavnika za rad u učionici.

Tako se kroz operativni cilj 3A - Unaprijeđen kvalitet obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama s Indikatorom učinka: Trend poboljšanja kompetencija kadra i unapređenje inkluzivne prakse postiglo bolje uvezivanje nivoa politike, i ustanova zaduženih za implemenatciju i podršku školama.

- Prema planu prioritetnih obuka ZZŠ realizovano 8 edukacija akreditovanih programa.
- Urađena analiza kroz IPA2 s preporukama za oblast obuka.
- Dva specijalizovana online seminarra za: ranu intervenciju, Cboard.
- Urađena revizija rada mobilnih službi. U Zavodu urađen raspored upućivanja članova u odnosu na potrebe škola. Prethodile su i konsultacije i savjetovanja za članove mobilne službe. Ove nastavne godine cilje prilagođavanje nastave i materijala tokom COVID 19.

Dominatno su očekivani ishodi operativnog cilja 3B - Unaprijeđen sistem kontrole kvaliteta i prikupljanja podataka Indikator učinka: Trend unapređenja praćenja, planiranja, kreiranja i sprovođenja inkluzivne politike, prakse i kulture zasnovano na podacima i dokazima i pokazuje:

- U novoj metodologiji eksternog utvrđivanja kvaliteta rada prepoznati indikatori za inkluzivno obrazovanje.
- U IPA 2 projektu nadograđena baza podataka i sprovedena obuka u dijelu inkluzivnih potreba.
- Model evaluacije rada je iz razloga pandemije adaptiran tako što je pilotiran i urađen Protokol za procjenu efekata na razvojna i akademska postignuća te na temelju toga razvijan IROP i pristup od nastavne 2020/21 godine.
- Kroz IPA2 unaprijeđen softver i sprovedena obuka 100 zaposlenih.

Aktivnosti su, po pravilu kontinuirane i/ili osnov za dalji radi. One koje nijesu realizovane su iz oblasti socijalne, dječije te zdravstvene zaštite, te predstavljaju rizik od uticaja na opštu socijalnu inkluziju, a prije svega u pogledu snaženja preduslova za obrazovnu inkluziju: podrška djeci, porodicama. Stepem realizacije je sljedeći:

- nerealizovano 7 aktivnosti – 10%
- u toku je ili se kontinuirano realizuje 18 – 27%
- realizovano je 42 aktivnosti – 63%.

Konačno, kada je riječ o budžetu on je dominantno bio usmjeren na jačanje kapaciteta, kompetencija, organizovanje podrške djeci. Realizacija je podržavana kroz donacije (uvodno navedeni programi i projekti), a ono što ohrabruje jeste što su brojne aktivnosti izrasle u samostalne čime se postigla autonomija i odgovornost.

U pogledu dostupnosti i pravičnosti utrošak je određen donacijama, IPA programima. Planirano 75.000 eura, a potrošeno 60.530 eura. Razlog za razliku je osamostaljivanje aktivnosti.

U odnosu na jednakost i kontinuitet aktivnosti su uglavnom programski ili projektno podržane. Planirano 263.000 eura, a potrošeno 158.690 eura. Razlika nastaje iz razloga manjeg troška potrebnog za realizaciju, te što je ponuda konzorcijuma za IPA projekat bila niža.

Kada je riječ o kvalitetu inkluzivnog obrazovanja dominantno se radilo na obukama, a usljed Covid 19 brojne su bile online i besplatne ili su aktivnosti realizovane kroz redovan opis poslova. Ovo je uticalo na razliku utroška. Planirano je 124.500, a potrošeno 18.165 eura, dominantno kroz donacije i u partnerstvu.

Tabela dinamike realizacije

Strateški cilj 1: Obezbijediti i primijeniti dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku						
Operativni cilj 1A - Unaprijeđena međusektorska saradnja i inkluzivna kultura i praksa						
Indikator učinka: Trend porasta pozitivnih stavova i saradnje.						
Aktivnost koja utiče na realizaciju	Odgovorni	Datum početka - završetka	Status realizacije	Obrazloženje, preporuke za dalje, novi rok	Sredstva: plan, utrošak, izvor	
Uspostaviti tim za praćenje Strategije i razvoja inkluzivnog obrazovanja, sa jasnim sektorskim ulogama i nadležnostima.	MP	2020 - 2025.	Formiran tim za praćenje Strategije.	Ubuduće osnažiti pojedinačne odgovornosti.	Planirano 6.000 eura, utrošak 0 - članovi tima u okviru redovnih poslova obavljaju ovu funkciju.	
Uspostavljanje sistema, mehanizama, procesa međusektorske saradnje između sektora obrazovanja, zdravstva i socijalnog staranja radi praćenja napretka u pogledu implementacije mjera i zadataka Strategije.	MP, donatori	2020 - 2025.	Tim se sastaje kvartalno: mart, jun, novembar, decembar.	Ubuduće snažiti razumijevanje koncepta IO, kapacitete, i pojedinačne odgovornosti.	Planirano 25.000 eura, utrošak 0 jer su aktivnosti redovni poslovi.	
Organizacija radionica u cilju izgradnje kapaciteta i razvijanje pozitivnih stavova za ključne državne funkcionere i donosiocce politika iz sektora zdravstva, obrazovanja, socijalne i dječije zaštite u vezi s podizanjem svijesti u odnosu na njihovu ulogu u zaštiti ljudskih i dječijih prava.	MP, donatori	2020 - 2025.	Realizovane dvije edukativne prezentacije kroz IPA projekat „Unapređenje obrazovnih program i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa”.	Obuka treba da se periodično sprovodi 2020.	Planirana sredstva iznosila su 3.000 eura, utrošena projektno 500 eura.	
Sprovesti istraživanje o znanju, stavovima i praksama u odnosu na	MP, MRSS -	2020 - 2025.	Kontinuirano se radi na promociji inkluzivnog obrazovanja. U 5 škola organizovani dani	Ubuduće stalno pratiti i procjenjivati	Planirano 30.000 eura, utrošeno:	

djecu sa smetnjama u razvoju i na bazi rezultata sprovesti aktivnosti, radionice i kampanje.	ZZSDZ/ MZ		nediskriminacije, Dan inkluzije 14. oktobar on-line.	inkluzivni ambijent i održati kontinuitet aktivnosti.	1.250 eura, 1.250 eura i 21.000 eura iz sredstava opredijeljenih u okviru projekata koje su podržali UNICEF ⁴ i SE.
			NVO „Rastimo zajedno“ podržan za projekat Igrom do znanja kroz Konkurs od Igara na sreću.		
			NVO „UMHCG“ podržan za projekat Nauči – primijeni – promijeni kroz Konkurs od Igara na sreću.		
			Promotivni Sajam specijalizovane i asistivne didaktike u školama s integrisanim odjeljenjima povodom Dana OSI.		
			Konferencija „Demokratske i inkluzivne kompetencije Kvalitetno obrazovanje za sve“, 5 - 6. 3. 2020. – urađena analiza potreba škola.		
Operativni cilj 1B - Unaprijeđen sistem usluga na nivou lokalne zajednice u svim sektorima Indikator učinka: Trend poboljšanja i povećanja usluga u zajednici zasnovanih na modelu ljudskih prava					
Razviti multidisciplinarni pristup za unapređenje sistema podrške za ranu identifikaciju i intervenciju, razvoj djeteta, zaštitu djece sa smetnjama u razvoju.	MZ	2020 - 2025.	Sprovedena edukacija svih patronažnih sestara u Crnoj Gori koje obilaze djecu i trening supervizora patronažnih sestara.	I dalje prisutan medicinski model, nedovoljno razumijevanje rane intervencije i važno ga je prevazići.	Planirano 6.000 eura, utrošeno 0.
Sprovođenje radionica za primjenu plana podrške u svim sektorima.	MZ	2020 - 2025.	Nije realizovano.	Razlozi su medicinski model, nedovoljni ljudski resursi, razumijevanje inkluzivnog koncepta. Podstaći i realizovati tokom 2021/2022.	Planirano 6.000 eura, utrošeno 0. Plan MZ, donatori NVO.
Određivanje stručnih radnika za dijete i porodicu u centrima za socijalni rad i razvoj kompetencija kadra za rad sa ovom populacijom.	MRSS- ZSDZ	2020 - 2025.	U toku 2020 nije bilo aktivnosti.	Podstaći tokom 2021-2022. realizaciju radi snaženja ciljnih grupa.	Planirano 3.000 eura.

⁴ Za dostupne, pravične, jednake, kontinuirane i kvalitetne mogućnosti u inkluzivnom obrazovanju.

Na osnovu analize usluga u domenu zdravlja, obrazovanja i socijalne i dječije zaštite napraviti dodatnu analizu potreba za novim uslugama i u skladu s tim razvijati, licencirati, standardizovati nove.	MZ, MRSS - ZSDZ	2020 - 2025.	U toku 2020 nije bilo aktivnosti.	Podstaći usluge i odraditi tokom 2021-2020.	Planirano 50.000 eura.
Izgradnja kapaciteta donosioca odluka u sektoru zdravstva za razvoj i primjenu alata zasnovanog na modelu ljudskih prava, osmišljavanje i sprovođenje usluga, mjera programa rane intervencije.	MZ	2020 - 2025.	U pripremi Uputstvo za sprovođenje usluga mjera i programa rane intervencije da bi zdravstveni radnici i saradnici imali pristup u skladu sa strateškim opredjeljenjima i CRC.	Nakon donošenja Uputstva osigurati primjenu.	Planirano 15.000 eura. Utrošeno 0 jer se aktivnost realizuje kroz redovan opis poslova.
Razvoj i primjena plana podrške za djecu i porodicu kao mehanizam saradnje zdravstvenih usluga sa predškolskim ustanovama, osnovnim školama, resursnim i centrima za socijalni rad.	MZ	2020 - 2025.	Nije realizovano.	Prelazak na multisektorski pristup od strane ustanova na primarnom nivou zdravstvene zaštite je postupan. Aktivnost preusmjerena za 2021.	Planirano 15.000 eura. Utrošak 0 zbog nerealizovanja. Plan da se ubuduće obezbijede sredstva od MZ i donatora.
Uspostaviti sistem praćenja i evaluacije za ranu identifikaciju i intervenciju tako da postoje interne i eksterne mjere obezbjeđivanja kvaliteta u skladu sa modelom ljudskih prava.	MZ	2020 - 2025.	Nije realizovano.	Predstavljena aktivnost - Završen četvrti edukacioni kurs ultrazvuka kukova beba od 0-1 godine koji pohađaju pedijatri i radiolozi. Ona nije u skladu s mjerom – konceptom RI Imperativni rok treba da bude otpočinjanje aktivnosti 2021.	Planirano 15.000 eura. Predstavljena aktivnost se realizuje kroz redovna budžetska sredstva.
Unaprijediti model podrške u sistemu vaspitanja i obrazovanja.	MP, donatori	2020 - 2025.	Podrška inkluzivnom obrazovanju kroz angažman resursnih centara u odnosu na individualni rad, obuke, asistivne usluge koje nude. Ovo uključuje i unapređenje angažovanja škola s integrisanim odjeljenjima u lokalnoj zajednici, prije svega u odnosu na asistivnu tehnologiju i	Ubuduće pratiti i podržati primjenu u školama, kao i stalnu procjenu potreba, posebno dok traje	Planirano ukupno 25.000 eura. Utrošeno 2.280 eura iz donacije UNICEF-a.

			<p>sredstava potpomognute komunikacije - u prvom redu niskobužetnih.</p> <p>U situaciji COVID – 19 za učenike s posebnim obrazovnim potrebama nastavnici su prilagođavali i pripremali individualizovani nastavni materijal u skladu s IROP. Materijal su činili dostupnim roditeljima na dogovoreni i način komunikacije koji odgovara djetetu i mogućnostima roditelja. Na školskom portalu, stranici za inkluzivno obrazovanje se nalaze modeli, ideje koje mogu olakšati prilagođavanje u ovim okolnostima http://www.skolskiportal.edu.me/Pages/Inkluzivnoobrazovanje.aspx.</p> <p>Obišli škole za pripremu nastavne godine u kontekstu COVID 19.</p> <p>S NVO Specijalna Olimpijada sprovode se programi Mladi sportisti u vrtićima. Tokom COVID 19 pripremljeni video materijali, vodič za roditelje. 240 porodica djece iz programa dobile pakete opreme i prateći materijal.</p> <p>Uputstva za povratak u vrtić/školu koji uključuju instrukcije za djecu s posebnim obrazovnim potrebama za učenje na daljinu, uključena u coaching, dostupna na portalu.</p> <p>Sproveli drugi krug coaching izrade i primjene specijalizovanih didaktičkih sredstava u svim vrtićima i pripreme za rad u kontekstu COVID 19.</p>	<p>situacije s COVID-om 19.</p>	<p>Redovna sredstva.</p> <p>1.350 eura kroz projekat s UNICEF, 13.000 eura donacija Special Olympics International Redovna sredstva.</p> <p>1.350 eura kroz projekat s UNICEF-om.</p>			
1	C	-	Unaprijeđen	pristup	obrazovanju	i	obrazovnim	uslugama
Indikator učinka: Trend povećanja pristupačnosti i opremljenosti obrazovno-vaspitnih ustanova								
Izvršiti procjenu i poboljšanje pristupačnosti obrazovno-vaspitnih ustanova i potreba za	MP, donatori	2020 - 2025.	Kroz projekat “Unapređenje obrazovnih program i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa“ kroz druge komponente radi se na poboljšanju	U narednom periodu potrebno obezbijediti kontinuitet i kvalitet	Utrošak 200.000 eura kroz IPA projekat ⁵ .			

⁵ „Unapređenje obrazovnih program i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa“.

specijalizovanom opremom i nastavnim sredstvima.			pristupačnosti - odabran izvođač radova za najmanje 8 škola. S UNICEF i u partnerstvu s NVO će biti obezbijeđeno oko 300 tableta za učenike s POP za učenje na daljinu.	uslova i rada.	Utrošeno 30.000 eura kroz projekat koji je podržao UNICEF.
Izrada potrebne literature i nastavnog materijala prema procjeni potreba nastavnog procesa.	MP, ZUNS	2020 - 2025.	U projektu "Unapređenje obrazovnih programa i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa" u komponenti 2 radi se na opremljenosti: raspisan tender za nabavu specijalizovane opreme u 40 škola. S UNICEF u toku program Za svako dijete GLAS, nabavljeno 25 tableta i testira se Cboard aplikacija na 26 djece. Sprovedena evaluacija, Pre test i post test. Promovisan materijal, urađeni snimci, studija slučaja. NVO „Savez slijepih Crne Gore“ za projekat Pristupačna literatura je ključ kvalitetnog obrazovanja podržan kroz Konkurs od Igara na sreću. NVO „Zračak nade“ za projekat Primjena muzike u razvoju govora i AT podržan kroz Konkurs od Igara na sreću .	Ubuduće održati primjenu naučenih vještina, podržati dalje projekte. Proširiti korišćenje aplikacije.	Za ukupni period planirano 35.000 eura. Potrošeno za Cboard 12.555 eura kroz projekat koji je podržao UNICEF.
Strateški cilj 2: Osigurati i sprovesti jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora					
Operativni cilj2 A - Obezbijeđen kontinuitet i kvalitet obrazovanja za djecu s posebnim obrazovnim potrebama Indikator učinka: Trend povećanja stope pohađanja i podrške na svim nivoima obrazovanja i vaspitanja					
Kontinuirane aktivnosti u vezi s programom prelaska iz vrtića u osnovnu školu.	MP, MZ, v-o u	2020 - 2025.	Urađen protokol za prelaz iz vrtića u školu i sprovedene aktivnosti konekcije vrtića i školama na bazi protokola. Tokom septembra mjeseca urađen je protokol za izradu izvještaja portfolio, zatim sprovedeni obilasci vrtića s ciljem povezivanja portfolio i programa prelaska u osnovnu školu.	Osigurati stalnost aktivnosti, razmjenu i saradnju.	Za cio period planirano 15.000 eura, utrošak 3.300 i 3.150 eura u okviru projekta koji je realizovan od sredstava koje je opredijelio UNICEF.
Usaglašavanje planova podrške od strane zdravstvenih ustanova sa programima prelaska iz vrtića u osnovnu školu.	MZ	2020 - 2025.	Nije realizovano.	Potrebno da se uspostavi očekivani model saradnje.	Predviđeno ukupno 10.000 eura.

Sprovođenje mjera u osnovnim školama koje treba da olakšaju prelaz i privikavanje djeteta iz razredne na predmetnu nastavu.	MP, ZZŠ	2020 - 2025.	Nakon pilotiranja u 7 osnovnih škola finalizovan je i usvojen od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje kao takav postao obavezana za primjenu u toku je izrada programa prelaza sa razredne na predmetnu nastavu, s ciljem pripreme djeteta i nastavnika, adekvatniju realizaciju predmetnih programa	Ubuduće obezbijediti kvalitet primjene.	Predviđeno za cio period 5.000 eura. Utrošeno 500 eura iz donacije UNICEF-a.
	MP, ZZŠ, RC, stručne službe škola	2020 - 2025.	U saradnji s UNICEF-om realizacija Programa: Za dostupne, pravične, jednake, kontinuirane i kvalitetne mogućnosti u inkluzivnom obrazovanju. Definisani protokol, urađeni modeli, sprovedeni dva kruga coaching odabranih škola. Dodali smo podršku, materijal i savjete za organizovanje učenja nakon Covid 19 (Protokol za procjenu statusa djeteta, instrukcije za individualizaciju, društvene priče Covid 19 i dr.). Urađeni, finalizovani nakon informacija dobijenih kroz obuke stručnih saradnika. Materijal s ciljem prepoznavanja potreba ove djece u pubertetu i adolescenciji. Odobren je i preporučen od strane NS.	Ubuduće obezbijediti primjenu u svim školama.	Predviđeno za cio period 5.000 eura. Do sada utrošeno 2.400 eura od UNICEF-a. Predviđeno za cio period 5.000 eura. Utrošeno 3.250 eura iz donacije.
Sprovođenje aktivnosti nediskriminacije i prevencije nasilja i zaštite djece sa posebnim obrazovnim potrebama na nivou škole.	ZZŠ, CSO	2020 - 2025.	U 5 škola realizovan Dan Nediskriminacije: „Milorad Musa Burzan“, „Stefan Mitrov Ljubiša“, „Mileva Lajović Lalatović“, „Mustafa Pećanin“, „Vladislav S Ribnikar“. Pozvane gradske i regionalne škole za učešća na radionicama: po 5 učenika i 2 predstavnika stručne službe / nastavnika.	Ubuduće obezbijediti stalno sprovođenje.	Utošak 1.250 eura kroz projekat s UNICEF-om.
			U oktobru kao mjesecu asistivne tehnologije održani sajmovi specijalizovane didaktike u Baru, Herceg Novom, Kotoru, Beranama.	Nadalje obezbijediti kvalitet primjene.	1.250 eura u partnerstvu s UNICEF-om.
			Dan inkluzije 14. oktobar u saradnji sa SE – on-line aktivnosti s učenicima.		
			U 40 škola u toku projekat „Kvalitetno obrazovanje za sve“ orijentisan na inkluzivnost, nediskriminaciju, demokratičnost. Nakon javnog poziva, odabrano 4 NVO za školske aktivnosti - regionalno.		50.000 eura opredijeljeno od strane SE za projekte.
			Oko 50 pitomaca Policijske akademije završilo obuku na temu Komunikacija s OSI.		
			NVO „Perper“ za projekat Učimo ravnopravno podržan kroz Konkurs od Igara na sreću.		
			NVO „Sistem“ podržan za projekat Osjeti prirodu kroz		

		Konkurs od Igara na sreću.		Redovna aktivnost povodom Dana OSI.	
Operativni cilj 2 B - Unaprijeđen kontinuitet obrazovanja nakon završenog obaveznog obrazovanja					
Indikator učinka: Trend povećanja profesionalnih kompetencija djece sa posebnim obrazovnim potrebama i njihovog zapošljavanja					
Promocija, nastavak obuke, pravovremeno i kvalitetno intersektorsko sprovođenje ITP 1 i ITP 2.	MP, ZZŠ, CSO	2020 - 2025.	S KulturKontakt 9 regionalnih obuka za kadar srednjih škola (130 učesnika) za primjenu digitalnih platformi i asistivne tehnologije za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju u srednjim školama u okviru IROP i ITP.	U buduću obezbijediti dalje obuke.	Ukupno planirano 10.000 eura. Potrošeno 840 eura kroz projektne aktivnosti koje je podržao KulturKontakt.
			Urađen ITP-3, Vodič za prilagođavanje učenja i učešća studentima s invaliditetom i prateće obuke.		
Razvoj pozitivnih stavova i kapaciteta zaposlenih u srednjim školama.	MP, CSO	2020 - 2025.	U četiri srednje škole realizuje se Međunarodni „Program za mlade“ Specijalne Olimpijade.	Finalizovati započete aktivnosti i stalno jačati stavove.	Ukupno planirano 13.000 eura. Utrošeno 8.600 eura u okviru projekta za koja su sredstva dobijena od UNICEF-a.
Podsticati izradu novih modularizovanih programa, proširenje ponude programa stručnog obrazovanja, uključivanje učenika s posebnim obrazovnim potrebama u dualno obrazovanje.	MP, CSO	2020 - 2025.	Kroz projekat „Poboljšanje obrazovnih programa i usluga u cilju zadovoljavanja potreba marginalizovanih grupa“ 45 programskih cjelina za sticanje stručnih kvalifikacija iz 16 obrazovnih programa.	Obezbijediti sistemsku dalju primjenu.	Planirano za cio period 200.000 eura.
			Skoro 60 obučeni za primjenu programskih cjelina koje vode sticanju stručne kvalifikacije.		
			Na osnovu rezultata FG dogovoren je i formalizovan pristup za sprovođenje coaching podrške školama u sprovođenju ITP II. Sastanci su realizovani u 10 planiranih škola, tokom oktobra i novembra 2020. Pružena podrška školama u sprovođenju tranzicije na tržište rada.		
			U okviru IPA projekta „Razvoj kvalifikacija stručnog obrazovanja u skladu sa potrebama tržišta rada“ usvojeno je 36 standarda zanimanja, koji su osnova za sticanje stručnih kvalifikacija kroz formalni sistem. Na bazi pomenutih standarda urađeno je 8 obrazovnih programa nivo IV1, 5 programa nivo III i 2 programa		Utrošeno 20.000 eura kroz IPA projekat.

			nivo II.		Utrošeno kroz IPA projekat 87.600 eura.
			Započete nove kvalifikacije u 5 sektora, u narednom periodu ćemo znati koliko će ih biti iz koje oblasti, jer je u toku usklađivanje s potrebama poslodavaca.		
Razvoj mentorskog vođenja profesionalne orijentacije djece s posebnim obrazovnim potrebama.	MPS, CSO	2020 - 2021/22.	NVO „Staze“ podržan kroz Konkurs od Igara na sreću.		Planirano 3.000 eura, projektu opredijeljeno 10.500.
Razvijeni testovi za karijernu i profesionalnu orijentaciju djece s posebnim obrazovnim potrebama.	ZZŠ, CIPS NVO, donatori	2020 - 2021.	NVO „UPCG“ podržan kroz Konkurs od Igara na sreću.		Planirano 8.000 eura, projektu opredijeljeno 10.500 eura.
Promocija zapošljavanja osoba sa posebnim obrazovnim potrebama.	MRSS	2020 - 2025.	U izradi Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju. Odlukom UO Zavoda po osnovu javnog poziva, odobreno je finansiranje 57 projekata. Kroz ove projekte uključena su 383 lica sa invaliditetom, od čega je 287 lica zaposleno tokom trajanja projekta, 134 lica će biti zaposleno nakon završetka projekta u minimalnom trajanju 9 mjeseci.		Za cio period planirano 2.500 eura, kroz Fond za profesionalnu rehabilitaciju – nosioc aktivnosti izvijestio da je su sredstva utrošena za projekte vrijednosti 2.641.025,91 euro.
Operativni cilj 2 C - Unaprijeđen i koordinisan sistem podrške djeci sa posebnim obrazovnim potrebama Indikator učinka: Trend porasta saradnje škola, dnevnih boravaka i resursnih centara i desegregisane podrške					
Evaluacija rada i izrada plana saradnje dnevnih boravaka sa školama, resursnim centrima i drugim uslugama u zajednici u skladu s UNCRPD.	MRSS	2020 - 2025.	Nije realizovano	Nadalje primijeniti preporuke Analize i realizovati tokom 2021/22.	Planirano 50.000, redovna aktivnost.
Strateški cilj 3: Podržati i unapređivati kvalitet inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse					
Operativni cilj: 3 A - Unaprijeđen kvalitet obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama Indikator učinka: Trend poboljšanja kompetencija kadra i unapređenje inkluzivne prakse					
Uraditi istraživanje o postojećem i revidirati program profesionalnog razvoja nastavnika za inkluzivno obrazovanje, uključujući mentorsku podršku, učenje na nivou škole, te unaprijediti mehanizam podrške.	MPS, ZzŠ	2020 - 2025.	Istraživanje u okviru doktorskog rada na temu Inkluzivne kompetencije nastavnika. Urađena analiza kroz IPA 2 s preporukama za oblasti obuka	Ubuduće podsticati istraživanja i obezbijediti kontinuitet aktivnosti, primjenu novih vještina.	Ukupno za cio period očekivan trošak 60.000 eura. Istraživanje urađeno kroz samofinansiranje. Za analizu potrošeno

Izrada modula i implementacija kontinuiranih aktivnosti stručnog usavršavanja na radnom mjestu u školi za nastavnike, stručne saradnike i članove uprave škola u vezi s inkluzivnom praksom.	ZZŠ, CSO, obrazovno-vaspitne ustanove	2020 - 2025.	U Katalogu CSO objavljeno je sedam programa stručnog usavršavanja nastavnika u oblasti Rad s djecom s posebnim obrazovnim potrebama.		2.500 eura.
			Prema planu prioriternih obuka ZzŠ realizovana 3 akreditovana seminara Metode i postupci u radu s djecom s autizmom za 80 nastavnika. Ovo je najtraženija obuka. Uslijedilo je 5 seminara: 2 - asistivna tehnologija, 2 - autizam, 1 - intelektualne smetnje.		
			Teče obuka za ABA metodu za 15 profesionalaca.		
			15 stručnjaka resursnih centara prisustvovali online seminaru Rana intervencija, 18 stručnjaka iz redovnog sistema i RC prisustvovali online seminaru Cboard.		
			NVO „Udruženje roditelja djece s teškoćama u razvoju“ podržan za projekat Unapređenje kompetencija nastavnika u inkluzivnom obrazovanju kroz Konkurs od Igara na sreću.		Potrošeno 0 eura jer su obuke besplatne.
Analiziranje, usklađivanje i sprovođenje plana i program inicijalnog obrazovanja nastavnika u skladu s modelom ljudskih prava.	Univerziteti	2020 - 2025.	Ljudska prava obrađuju se kroz određene predmete: svi tretiraju inkluziju, interkulturalnu pedagogiju, savremene sisteme u pedagogiji i drugi predmeti na pedagogiji, psihologiji, predškolskom vaspitanju - obrazovanju, učiteljskom programu.	Ubuduće osavremenjivati pristup, kao i praktikovanje.	Planirano 25.000 eura. Aktivnost realizovana kroz redovan opis poslova.
Izrada plana angažovanja resursnih centara i podružnica, kao i rasporeda obilazaka i usluga koje nude predškolskim ustanovama i školama.	MP, ZZŠ, RC	2020 - 2025.	U školama s integrisanim odjeljenjima sproveli smo drugi monitoring asistivne primjene za izradu prilagođenog radno-razvojnog materijala za konkretne smetnje u razvoju od strane resursnih centara. Obišli su škole radi podrške za organizaciju i individualizaciju nastave, izradu didaktike nakon Covid 19, pripreme sajmova didaktike.	Nadalje osigurati primjenu, podršku djeci i kvalitet rada.	Planirano za cio period 4.500 eura. Potrošeno: 800 i 675 eura kroz program za koji je sredstva opredijelio UNICEF.
Izrada unaprijeđenog modela angažovanja mobilnih timova koji uključuje precizan opis posla, zaduženja, odgovornosti, koordinacije i sl.	ZZŠ	2020 - 2025.	Urađena revizija rada mobilnih službi. Školama upućeno da dostave zahtjeve za angažovanje člana mobilne službe. U Zavodu urađen raspored upućivanja članova u odnosu na potrebe škola. Prethodile su i konsultacije i savjetovanja za članove mobilne službe. Mobilne službe u stalnom kontaktu sa stručnim saradnicima škola radi prilagođavanja nastave i materijala	Ubuduće obezbijediti i propratiti primjenu novog modela.	Planirano za cio period 18.000 eura. Utrošeno 2.190 eura iz budžeta ZzŠ za rad članova mobilne službe, odnosno za reorganizovanje rada

			tokom COVID 19. Od oktobra podrška, između ostalog, u primjeni asistivne tehnologije u svrhu učenja.		1.000 eura kroz projekat za koji je sredstva opredijelio UNICEF.
Operativni cilj: 3 B - Unaprijeđen sistem kontrole kvaliteta i prikupljanja podataka					
Indikator učinka: Trend unapređenja praćenja, planiranja, kreiranja i sprovođenja inkluzivne politike, prakse i kulture zasnovano na podacima i dokazima					
Unapređenje metodologije eksternog utvrđivanja kvaliteta rada obrazovno vaspitnih ustanova sa indikatorima za inkluzivno obrazovanje i njeno usvajanje.	ZZŠ, CSO	2020 - 2025.	Metodologija je pripremljena i očekuje se njeno usvajanje nakon donošenja Pravilnika.		0 - Aktivnost redovna kroz opis poslova.
Unapređenje modela interne evaluacije i razvojnih planova škola koji uključuju principe inkluzije i univerzalnog dizajna za učenje.	ZZŠ, CSO	2020 - 2025.	Na osnovu Protokola za procjenu statusa djece s posebnim obrazovnim potrebama u školama utvrđen trenutni nivo razvojnog i obrazovnog postignuća djeteta: pozitivan uticaj, negativne posljedice: napredak, regresija, oblasti za jačanje potencijala, nadoknađivanje i na osnovu toga planirali dalji rad.	Ubuduće obezbijediti koordinaciju i kvalitet nadzora.	Planirano ukupno za cio period 5.000 eura. Utrošeno 0 jer je aktivnost do sada realizovana kroz redovne sadržaje i sredstva.
Unapređenje baze podataka (MEIS) u dijelu inkluzivnih potreba i praksa.	MP	2020 - 2025.	Kroz IPA projekat nadograđena baza podataka za IO i modularizaciju - obuka MEIS-a za 100 zaposlenih.	Obezbijediti i pratiti unos podataka u MEIS u školama.	Planirano 17.000 eura, 10.000 eura kroz projekat koji je sproveden u okviru IPA 2.

Status realizacije: Aktivnost realizovana ■ Aktivnost u toku ■ Nerealizovana aktivnost ■

Preporuke za naredni period

U cilju realizacije postavljenih strateških ciljeva u naredom periodu neophodno je nastaviti s aktivnostima koje su planirane akcionim planom.

Važno je vršiti stalnu procjenu potreba, komunikaciju s djecom, porodicama, nastavnim kadrom da bi se u odnosu na to koncipirale mjere i podrška, naročito u okolnostima pandemije COVID 19. S tim u vezi dalje promovirati značaj i ulogu AT i AAC, kadar usmjeravati ka što je moguće više osmišljavanju i sprovođenju praktičnih aktivnosti, uvezanih i korisnih za život djeteta.

Među profesionalcima, posebno nastavnom kadru koji neposredno radi s djecom uticati na kulturu odgovornosti (svako je nosioc inkluzivnog stava i kompetencije), inicijativu, saradnju i kroz neposredno praćenje ih podržati da ojačaju i učvrste socio-emocionalne kompetencije.

Nadalje, da bi se postigla obrazovna inkluzije treba da se stvore opšti preduslovi i podržavajući servisi djeci i porodicama. Zbog toga je važno poboljšati razumijevanje inkluzivnog obrazovanja (svrha, cilj, koncept, principi) i odgovornost drugih sektora koji su podrška inkluzivnom obrazovanju, s fokusom na usmjerenost, promjenu paradigme (ka modelu ljudskih prava), pristupa (funkcionalan i usmjeren na korisnika), stavova u cilju dostupnosti zdravstvene zaštite i stvaranja uslova da djeca i porodice dobiju primarnu podršku, prije svega na najranijem mogućem uzrastu – otkrivanje smetnje, podrška za prihvatanje, funkcionalni tretmani i dr.

Osnov svemu je da se ujednači razumijevanje i primjena Modela ljudskih prava u svim sektorima, početno zdravstvenom sistemu. Takođe, ne manje značajno jeste da se podrži inkluzivno obrazovanje i uslugama dječije i socijalne zaštite na lokalnom nivou kroz saradnički pristup i djelovanje. Ovaj model znači promjenu stavova, pristupa, profesionalnog odnosa koji ne vidi problem u djetetu, njegovoj smetnji, već nalaže da se pristup usmjeri ka njegovom funkcionalnom osposobljavanju – prevazilaženje prepreka koje dodatno otežavaju i dovode dijete u situaciju spriječenost da učestvuje i ostvari razvoj. On ukazuje na ono što dijete može, način na koji ostvaruje uspjeh, kao i na ono što mu u spoljašnjoj sredini (stavovi, znanje, uslovi, ambijent, pristupi, metode rada, servisi) može biti prednost ili prepreka da efikasno funkcioniše. Zbog toga je potrebno da se u zdravstvenom sistemu orijentišu na funkcionalnu procjenu, ranu podršku za razvoj, a u socijalnoj i dječijoj zaštiti za razvoj i pružanje servisa snaženja porodica.

S tim u vezi potrebno je umrežiti aktivnosti pojedinih resora: usluge u okviru zdravstvene, socijalne i dječije zaštite, onih koji funkcionišu u okviru NVO sa sistemom obrazovanja i vaspitanja. Tačnije, nastaviti snaženje, razvoj i unapređenje službi koje postoje ili su nedostajuće, te razvijati saradnju tih usluga na način da sva djeca dobiju jednake mogućnosti i razvojne uslove i da se podrži inkluzivna orijentacija sistema obrazovanja i vaspitanja.